

TONI LEHTINEN

KAKOLAN KARKURIT

DYNAMIITTI-LAINEESTA LAURI TÖRNIIN

Tammi

TURKU, Kauppi
190, Eskola.
No. 414, Kallberg, H. 500.

Toni Lehtinen

KAKOLAN KARKURIT

Dynamiitti-Laineesta
Lauri Törniin

TAMMI
HELSINKI

Kirjan tekoa ovat tukeneet Journalistisen kulttuurin edistämissäätiö
ja Suomen tietokirjailijat ry.

Esilehtien piirrookset: Emmi Kyytsönen

© Toni Lehtinen ja Tammi 2025

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

ISBN 978-952-04-6349-6

Painettu EU:ssa

Sisällys

JOHDANTO	7
MARTTI HÄYRINEN – SELLI NUMERO 120	17
ARKKIPIISPAN KAAPPAUSYRITYS	47
LAURI TÖRNI – SOTASANKARI, MAANPETTURI JA VANKIKARKURI	53
ANARKISTIVELJEKSET	75
OIVA TERVO – PUUKOTUS TANSSEISSA	87
RUTIINIKARKURI	109
USKO AALTO – ARPINEN MANIPULOIJA	121
KOLMOISMURHA AJA KAKOLAN KATOLLA	139
SORJONEN JA LAINE – SUOMEN KUULUISIN VANKILAPAKO	143
KOIRANTAPPAJA	185
VEIKKO SILTAVUORI – KAKOLAN VAARALLISIN VANKI	191
LITTOISTENJÄRVEN SERKKUMURHA	227
KAARLE VUORINEN – AMMUSKELU KESKUSTASSA	235
VÄÄRENNETYT LOMALAPUT	251
ERKKI TUOMINEN – NELJÄ PAKOA VUODESSA	257
DESANTTI PUUKOTTI PASTORIN	277
JÄLKISANAT	283
VIITTEET	287
LÄHTEET	295

Länsiselliin sijoitettiin pakkolaitokseen määrätyt rikossenuusijat.

KUVA: ARVO SALMINEN / SANOMAN ARKISTO

Johdanto

SUOMEN HISTORIAN KUULUISIN sarjamurhaaja Matti Haapoja vihasi Kakolaa. Haapoja istui elinikäistuomiota Kakolassa vuonna 1880, kun hän anoi karkotusta Siperiaan. Keisari Nikolai I oli mahdollistanut kuolemaantuomituille karkotuksen Siperiaan pakkotyöläiseksi vaihtoehtona teloitukselle. Lisäksi sinne karkotettiin sitä pyytäneitä vankeja ja irtolaisuuden takia kiinniotettuja. Yli 3 000 suomalaista karkotettiin Siperiaan vuoteen 1888 mennessä.¹

Haapoja oli paennut Kakolasta aiemmin jo neljästi, mutta hän piti Siperiasta pakenemista helpompana. Miehen suunnitelmana oli päästä aina Yhdysvaltoihin asti. Haapoja ei ollut ainoa vanki, joka uskoi karkaavansa tuhansien kilometrien päässä sijaitsevalta työleiriltä. Vankien auttajana tunnettu Mathilda Wrede työskenteli Pietarissa Krestin vankilassa. Hän kysyi eräältä Siperiaan karkotetulta vangilta, miksi tämä halusi päästä sinne. ”Katsokaahan neiti hyvä, Kakolasta ei voi paeta, mutta Siperiasta voi.”²

Jo kymmenen vuotta aiemmin, vuonna 1870, Kakolan ensimmäinen vankilanjohtaja Sven Mustelin valitti

lukuisista vankilapaoista kirjeessään läänin kuvernöörille. Rosvopäälliköksi kutsutun Mustelinin mukaan työ- ja ojenuslaitokseksi alun perin suunnitellussa rakennuksessa oli mahdotonta säilyttää maan pahimpia pahantekijöitä ja elinkautisvankeja.³

Kakolanmäelle oli valmistunut työ- ja ojenuslaitos vuonna 1853. Vankilan nimi muutettiin Turun rangaistusvankilaksi vuonna 1860 ja Turun kuritushuoneeksi vuonna 1894. Turun keskusvankila -nimen käyttö alkoi vuonna 1925.⁴

Käsittelen tässä kirjassa Kakolanmäen poikkeuksellisimpia vankilapakoja. Suurin osa kertomuksista liittyy Kakolasta eli Turun keskusvankilasta paenneisiin pakkolaitos- ja kuritushuonevankeihin. Kirjassa esiintyvät muun muassa Kakolan vaarallisimpana vankina pidetty Veikko Siltavuori, joka tunnettiin myöhemmin Jammuna, sekä Heino Hilarius Sorjonen ja Dynamiitti-Laine, joiden pako Kakolasta joulukuussa 1953 on ehkä Suomen tunnetuin vankilapako.

Keskusvankilan lisäksi Kakolanmäellä oli kaksi muutakin vankilarakennusta: Turun lääninvankila ja vankimielisairaala. Ensin mainitusta pakeni maanpetostuomiota lusunut, Suomen ehkä tunnetuin sotasankari Lauri Törni.

Kakolaan sijoitettiin kaikista pahimmat rikolliset, yli neljän vuoden vankeusrangaistuksen saaneet ja rikoksenuusijat. Kakolaan lähetettävien vankien määritelmä vaihteli vuosikymmenten aikana. 1980-luvulla sinne sijoitettiin Turun ja Porin läänistä kolmas- ja sitä useampikertaiset vangit ja Uudenmaan läänistä seitsemäs- ja sitä useampikertaiset vangit.

Kakolan alkuaikoina vangit majoittuivat pääosin päärakennuksen yhteistuvissa. Aluksi päärakennuksesta oli valmiina vain keskiosa, joka oli jaettu kahteen asunto-osastoon.

Toiseen osastoon sijoitettiin varkaat ja toiseen väkivaltarikoksista tuomitut. Yhteisvankila mahdollisti pakosuunnitelmien hiomisen potentiaalisten pakokumppanien kanssa paremmin kuin nykyaikaiset selliosastot. Sellien avulla vangit pystytään eristämään toisistaan.

Auburnilainen yösellisiipi ja philadelphialainen päiväsellesiipi valmistuivat päärakennuksen pohjoispuolelle vuonna 1879. Ensin mainittu sai nimensä yhdysvaltalaisen Auburnin vankilan mukaan. Myös philadelphialainen järjestelmä oli peräisin Yhdysvalloista. Pohjoissiivessä sijaitsi päiväselliosasto. Se oli suljettu osasto, jonka vangit pääsivät vain ulkoilemaan kerran päivässä. Philadelphialaiseen tyyliin rakennetussa osastossa käytävä oli keskellä ja sellit olivat osaston sivuilla. Auburnilaisessa tyyliässä sellit rakennettiin sellirakennuksen keskelle ja käytävät kiersivät selliosastoa. Yöselliosaston vangit pääsivät töihin vankilan verstaalle ja vain yöpyivät selleissään.

Molemmissa siivissä oli kolme kerrosta. Pohjoisselliivien alimmassa kerroksessa oli erityisosasto ja yösellesiiven kellarissa ja ullakolla työhuoneita. Kakolan seuraava laajennus valmistui vuonna 1894. Itäisen vankilamuurin korvannut itävankila toimi boksiosastona ja makuukarsina- ja verstaarakennuksena.

Selliosastojen valmistuminen vähensi aluksi vankilapakoja, mutta paot eivät loppuneet. Historian hurjin pakovuosi oli vuosi 1947, jonka aikana Suomen vankiloista pakeni peräti 487 vankia.⁵ Vertailun vuoksi vuonna 2023 suljetuista vankiloista karkasi kahdeksan vankia ja näistä vain yksi vankilan muurien sisäpuolelta.

Osa pakojen syistä oli helposti tunnistettavia. Vankilat olivat viheliäisiä ja julmia paikkoja. Niiden tehtävänä oli

eristää, pelotella ja kostaa. Vapausrangaistuksen johtoajatus oli jo 1800-luvulta lähtien ollut se, että vapauden menetyksellä parantaa vangin ja sääntöjä rikkovaa vankia on rangaistava, sillä hän on poikennut parantumisen tieltä.

Lähes katonrajassa sijainneesta ikkunasta uloskatsominen oli ankarasti kiellettyä.⁶ Kiellolla pyrittiin rajaamaan vankien kommunikointia ulkomaailmaan, mutta se oli myös osa rangaistusta. Jos vangilla oli aikaa katsella taivaan lintuja, hän ei pohtinut tarpeeksi omaa pahuuttaan.

Myöhemmin vankeusrangaistuksen tavoitteena oli vangin sopeutuminen yhteiskuntaan vapautumisen jälkeen. Tavoitteeseen uskottiin päästävän tiukoilla käytösvaatimuksilla ja säännöillä. Vangit olivat velvollisia tekemään työtä sekä noudattamaan kuuliaisuutta, järjestystä ja puhtautta. Jokaiselle vangille tuli tarjota sielunhoitoa ja opetusta, joka auttaisi heitä parantamaan mielentilaansa ja elämäänsä.⁷

Nykyisin vankeusrangaistuksen ensisijainen lähtökohta on yksilöllinen vangin kuntouttaminen. Jokaisen vangin kohdalla arvioidaan hänen mahdollisuutensa selviytyä elämästä vankeusrangaistuksen jälkeen.⁸

Surkeiden olojen lisäksi pakojen motiivina oli toivotonmuus. Pakoyritys liittyi usein ahdistukseen, kykenemättömyyteen kärsiä rangaistusta pienessä sellissä. Ja ahdasta Kakolassa todella oli. Jo yösellit, joiden asukkaat olivat päivät töissä ja kävivät sellissä vain nukkumassa, tuntuivat suorastaan epäinhimillisiltä. Niiden leveys oli vain puoli-toista metriä. Sellaisessa lyhytkin yletti levittämään kädet seinästä seinään. Yösellit poistettiin käytöstä vuonna 1980.

Pakkolaitokseen määrätyt vangit olivat lohduttomimmassa tilanteessa. Pakkolaitos eli pytty perustettiin Kakolaan vuonna 1932, ja sinne sijoitettiin vaarallisia rikoksenuusijoita.

Pytty sijaitsi Länsisellin yläkerroksissa aina 1990-luvulle saakka. Pakkolaitosmääräys eli joutuminen pyttyyn tarkoitti, että vangin piti istua koko tuomio päivästä päivään, eikä senkään jälkeen ollut varmuutta vapautumisesta.

Pyttyyn määrättiin vaarallisia rikoksenuusijoita, mutta valtaosa pyttyläisistä oli omaisuusrikoksia tehneitä. Sinne päätyi esimerkiksi vanki, joka varasti kaksi makkaraa vankilan keittiöstä. Toinen vanki määrättiin pyttyyn siksi, että hän oli ryyppännyt sosiaalilautakunnalta matkarahaksi saamansa kymmenen markkaa.

”Pakkolaitoksen ainoa tehtävä on ollut olla symbolinen turvallisuusinstituutio. Kansa tuntee, että nyt vaaralliset rikoksenteelijät on eristetty, voimme olla rauhassa”, totesi vankeinhoidon koulutuskeskuksen johtaja Aimo Myllylä vuonna 1994.⁹

Pyttyläisten kohtelu oli poikkeuksellisen julmaa. *Iltä-Sanomat* kirjoitti vuonna 1968 tapauksesta, jossa vankilaoikeus määräsi syöpäsairaahan miehen pakkolaitokseen. Vasta päätöksen jälkeen puolitajutonta miestä lähdettiin viemään ambulanssilla sairaalaan, mutta liian myöhään. Mies kuoli matkan aikana.¹⁰

Yksi poikkeuksellinen motiivi pakomatkalle oli pelko joutua pakkokastraatioon. Suomessa määrättiin pakkokastraatioon 1950-luvulla useita kymmeniä kuritushuonevankeja. Kahden kirjassa kerrotun vankilapaon taustalla oli vangin saama tieto tulevasta pakkokastraatiosta.

Entä miten Kakolan vangit karkasivat?

Paras hetki pakoyritykselle oli vankilan muurien ulkopuolella, lääkäri- tai sairaalakäynnillä tai kuljetusmatkan aikana. Moni kuritushuonevanki tunnusti selvittämättömäksi jääneitä vanhoja rikoksiaan, jotta pääsisi oikeusistuntoon

pienen paikkakunnan kihlakunnanoikeuteen. Poliisiaseman sellistä oli helpompi yrittää pakoon kuin Kakolan neljämetristen muurien takaa. Vangit yrittivät paeta Kakolasta muun muassa kattojen kautta, maan alta kaivamalla, muurin yli ja valepuvussa. Aiemmin on uskottu, että jokainen Kakolasta paennut vanki saatiin kiinni ennemmin tai myöhemmin. Tätä kirjaa tehdessäni löysin arkistoista yhden vangin, joka pakeni Kakolasta eikä häntä saatu palautettua kaltereiden taakse. Tästä miehestä kerron lisää luvussa Anarkistiveljekset.

Kakola koitui Matti Haapojalle kohtaloksi. Hän pakeni Siperiasta ja palasi Suomeen vuonna 1890 aikomuksenaan jatkaa matkaa Yhdysvaltoihin. Haapoja murhasi katutytön Helsingissä lokakuussa. Hänen kuolemantuomionsa muutettiin elinikäiseksi pakkotyörangaistukseksi, ja hänet pasitettiin lokakuussa 1891 Hämeenlinnan vankilasta takaisin Kakolaan.

Kolme vuotta myöhemmin Haapoja yritti viimeisen kerran pakoon. Vangit olivat siirtymässä lokakuuisena iltana sisälle syömään, kun vartija huomasi yhden vangin puuttuvan joukosta. Vartija näki jonkun hiiviskelevän pimeässä kulmauksessa lähellä porttia. Kun Haapoja ryhtyi kiipeämään Kakolan muurin yli, kolme vartijaa repi hänet alas. Haapoja kaivoi taskustaan työpajalta varastamansa suutarinveitsen, jolla hän iski kaikkiin kolmeen vartijaan. Yksi heistä kuoli kahden kuukauden kuluttua vammoihinsa. Haapoja ei aikonut jäädä Kakolaan, joten hän iski veitsellä itseään lukuisia kertoja rintaan, mutta hän jäi kuin ihmeen kaupalla henkiin.

Seuraavan vuoden tammikuussa Matti Heikinpoika Haapoja hirttättyi yksinäissellissä. Vankilan vahtimestarin

päiväkirjassa on vuoden 1895 tammikuun 8. päivän kohdalla merkintä: ”Hirtti ittensä Päiväsellissä: Mats Haapoja, klo 12 ja 10 minuuttia päivällä.”¹¹

Haapojan ruumis lähetettiin Helsinkiin patologiselle laitokselle. Hänen luurankonsa oli esillä keskusrikospoliisin Rikosmuseossa vuoteen 1995 asti. Palanen Haapojan selkänahkaa taas oli vuosikymmeniä vankilamuseossa Helsingin keskusvankilassa. Osa murhamiehen selkänahasta päätyi kirjankansiksi. Nahkaliikkeessä nuorena juoksupoikana työskennellyt Otto Seppänen kertoi *Nyrkki*-lehdelle vuonna 1968, että ylioppilaat olivat napanneet palan Haapojan selkänahasta patologian laitokselta. Nahka parkittiin töölöläisessä nahkaliikkeessä ja siitä tehtiin kirjankannet.¹²

Haapoja haudattiin vuonna 1995 Ylistaron vanhalle hautausmaalle isänsä hautaan.

Idea tähän kirjaan syntyi kirjoittamastani artikkelista, joka julkaistiin *Helsingin Sanomien* verkkosivulla syyskuussa 2023.¹³ Olen etsinyt tietoja vankikarkureista lukuisista lähteistä, kuten Kakolanmäen kolmen vankilan arkistoista, eri oikeusasteiden asiakirjoista ja vanhoista sanomalehdistä. Olen merkinnyt lähdeviitteet niissä tapauksissa, joissa lähde on aiemmin painettu tai julkaistu. Arkistolähteiden lähdeviitteitä olen merkinnyt korkeammalla kynnyksellä, jotta lukemiskokemus pysyisi jouhevana. Tarkempi lähdeviiteluettelo löytyy minulta.

Useat ystäväni ja läheiseni auttoivat minua kirjaprosessin aikana niin neuvoin kuin tsemppihuodoin. Suurkiitokset Tuomas Rimpiläiselle tietokirjailijan arkea helpottavista neuvoista ja Eelis Tsokkiselle korvaamattomasta avusta tiedonhankinnan tukemisessa. Suurimmat kiitokset Raisalle ja Vilholle kiukkuisen kirjailijan sinnikkäästä sietämisestä.

Suurimmat kiitokset myös Liinalle, joka auttoi kirjan valmistumisessa pyyteettömällä tukitoiminnalla.

Kiitän lämpimästi kustannustoimittajaani Simo Pihlajaniemeä, jonka tarkka silmä auttoi tuomaan tekstin parhaat puolet esiin.

Martti Häyrinen

Selli numero 120

LUKUISIA KERTOJA SELLEISTÄ ja poliisin kourista paennut tuusulalainen ammattivaras kerskaili mahtuvansa lähes mistä tahansa raosta vapauteen.

”Ruumiini mahtuu yhtä pienestä reiästä kuin pääni”, mestarikarkuri Martti Häyrinen kehui poliisikuulustelussa.¹⁴ Häyrinen oli taitava ja suunnitelmallinen vankilakarkuri, mutta hän uskoi myös sattumaan. Useimmiten hän koetti onneaan ja odotti sopivaa tilaisuutta pakenemiseen. Pakoyrityksistä oli tullut hänelle jo lähes tapa suojata itseään puuduttavalta vankilan arjelta ja toisaalta myös osoittaa taitonsa karkurina.

Elettiin vuotta 1933. Hausjärvellä vuonna 1905 syntynyt ja Tuusulan Jokelaan nuorena muuttanut Martti Häyrinen oli suunnitellut pakoa Turun keskusvankilasta eli Kakolasta jo viikkoja. 28-vuotias kuritushuonevanki oli siirretty Kakolaan kärsimään rangaistustaan syyskuussa Helsingin lääninvankilasta, jonne hänet oli sijoitettu oikeuskäsittelyiden ajaksi. Häyrinen oli saanut yli viiden vuoden tuomion paljon julkisuutta saaneesta ryöstöstä sekä nimismiehen

herjauksesta. Tuomio antoi myös mahdollisuuden määrätä Häyrinen pyttyyn, mutta sinne nuoren rikollisen matka ei johtanut vielä muutama vuoteen.

Vankilan turvatarkastus oli Häyriselle jo tuttua puuhaa. Teräaseita tai sahanteriä ei kannattanut piilottaa vaatteisiin, sillä keskusvankilassa käytettiin vankilan vaatteita. Häyrisen salakuljetuskeino oli tuttu kaikille Kakolan vangeille. Hän sai salakuljetettua noin 30 senttiä pitkän kellonvieterin peräsuoleensa. Suoleen pystyi piilottamaan useitakin työkaluja, kunhan niiden ympärillä oli jonkinlainen suoja, kuten nahkapussi. Vedettävissä seinäkelloissa oli kerälle kiertyvä metallivieteri, josta pystyi askartelemaan sahanterän.

Häyrinen sijoitettiin päiväselliosaston toiseen kerrokseen kotkalaisen varkaan Oskar Raution sellikaveriksi. Miesten sellin numero oli 120.

Kakolan viimeinen suuri laajennus oli Länsisellin valmistuminen. Vankila-alueen länsipuolelle rakennettua yksinäisselliosastoa ympäröi uusi muuri. Vuonna 1911 valmistuneen rakennuksen julkisivussa ja muurissa oli käytetty Kakolanmäen graniittia, ja sitä kutsutaan myös Graniittilinnaksi.

Uusi päiväselliosasto sijaitsi Kakolan Länsisellissä, ja kahteen Länsisellin ylimpään kerrokseen oli sijoitettu kaikkein vaikeimmat vangit. Osa vangeista kävi päivisin töissä, mutta päiväsellissä asuivat muun muassa työstä kieltäytyjät ja vaikeimmin käsiteltävät vangit. Päiväselliin ovet pidettiin lukittuina ulkoilu- ja ruoka-aikoja lukuun ottamatta.

Martti Häyrisen ammatiksi oli merkitty virallisissa asiakirjoissa kivityömies, mutta todellisuudessa hän oli

ammattivaras, joka sai ensimmäisen tuomionsa jo vuonna 1921 vain 16-vuotiaana.

Häyrinen oli käsistään taitava, joten hän sai Kakolassa työmestari Einari Kukkolalta tehtäväksi valmistaa syksyllä 1933 tuoleja Turun Teknilliselle opistolle. Tuolien tekoa varten hän oli saanut ruuvinauloja ja puusepäntyökaluja. Päiväsellissä asuvilla vangeilla ei ollut asiaa vankilan vers-taalle, vaan Häyrinen teki töitä sellissään, jossa hänellä oli höyläpenkki. Työmestari Kukkola tarkasti joka ilta työkalu-pakit, varsinkin niiden sahat ja taltat.

Länsisellin vangeilla oli torstaisin saunavuoro, joten työ-kalupakkien tarkastaminen oli silloin usein pintapuolista, sillä vartijoilla oli kiireitä saunalla. Kukkola ja vartijat eivät huomanneet, että yhden taltan terä oli poissa, sillä sen pai-kalle oli työnnetty lankanaula.

Kun Häyrinen palasi saunasta selliinsä, hän rakensi salakuljettamastaan vieteristä ja muutamasta puunpalasta metalliin pureutuvan sahan. Kalterit olisi helppo saada irti ja pihalle olisi helppo laskeutua, mutta ongelmana oli vankilan länsimuuri, jolla oli korkeutta lähes neljä metriä.

Häyrisen ratkaisu oli tikapuut. Hän sahasi illalla höylä-penkistä neljä tikasta, ja höyläpenkin kiilapuusta hän teki tikkaiden välipuut. Välipuut hän piilotti patjaansa ja tik-kaat hän asetteli takaisin höyläpenkkiin, etteivät askareet herättäisi kierroksilla olevan vartijan huomiota. Kun vankila sulkeutui iltaseitsemän jälkeen, Häyrinen aloitti uudestaan työt, sillä tikkaat piti vielä koota. Siihen hän tarvitsi ruuveja.

Häyrinen oli saanut anastettua tuoliurakkansa aikana jonkin verran ruuveja, mutta niitä oli saatava lisää. Niinpä hän irrotti ruuveja sellin ikkunakehyksistä ja saranoista. Sit-ten Häyrinen keskittyi ikkunakaltereiden sahaamiseen.

Ensimmäiset kaksi tuntia olivat vaarallisimmat, sillä vartija liikkui aktiivisesti käytävällä eikä hänen lähestymistään kuullut osaston muun metelin vuoksi. Häyrinen yrittikin peittää sahaamisen äänen voitelemalle sahaamiskohtaan margariinia. Yhdeksän jälkeen osastolla alkoi hiljaisuus, ja sen jälkeen hän pystyi arvioimaan vartijan liikkeet ja sahaamaan silloin, kun vartija oli kauimpana.

Häyrinen sai sahattua kalterit irti puolenyön jälkeen mutta odotti vahdinvaihtoa kello yhteen asti. Ensin hän laski ikkunasta alas tikapuut. Pihalla liikkui yöaikana kaksi vartiokoiraa. Niihin Häyrinen oli varautunut. Kun toinen koirista tuli ihmettelemään tikapuita, hän heitti sille leivänpalan. Koira vei herkun makuupaikalleen pihan toiseen päähän.

Pienestä ikkuna-aukosta Häyrinen onnistui pääsemään pienen kokonsa ansiosta. Langanlaiha mies oli vain 164 senttiä pitkä. Häyrinen oli myös itsekehujensa mittainen mies: hän tosiaan pystyi pakenemaan lähes mistä raosta tahansa. Alas hän kiipesi perinteisen pakoapuvälineen lakanaköyden avulla.

Maahan päästyään Häyrinen nappasi tikapuut ja lähti juoksemaan muurille päin. Silloin koirat reagoivat ja lähtivät tavoittelemaan karkuria hurjasti haukkuen. Ne oli opetettu tarraamaan kiinni. Koirat hyppäsivät tiukasti Häyrisen kimppuun ja purivat tätä käsiin ja vasempaan jalkaan parikymmentä kertaa.

Karkuri kaatui kahdesti, mutta toisella kerralla hän sai kaivettua taskustaan teräaseen. Sen hän oli väsännyt työkalupakista anastamastaan taltanterästä. Terällä hän iski koiria, jotka vetäytyivät muutaman askeleen päähän. Häyrinen sai hieman hengitystilaa ja nosti tikapuut muuria vasten ja

alkoi kiivetä. Hänellä oli kiire, sillä vartijat olivat taatusti kuulleet koirien haukunnan ja taistelun äänet. Koirien vetäytyminen kesti vain hetken. Ne tarrasivat kiipeävään mieheen uudestaan.

Yhtäkkiä kuului kaksi laukausta.

Ensimmäinen vartija oli jo paikalla koirien haukunnan hälyttämänä. Ulkovartija Paavo Honka oli kuullut metelin ollessaan kierroksella vankilan länsiportilla. Hän juoksi portin lähellä olevalle väliaidalle, josta näki pihalle. Kun Honka huomasi karkaavan vangin, hän ampui kiväärillä kahdesti.

Pihalla oli niin pimeää, etteivät laukaukset osuneet, vaan niistä oli Häyriselle odottamatonta hyötyä. Koirat säikähtivät laukausten ääniä ja unohtivat pakenijan, jolloin Häyrinen pääsi muurin päälle ja hyppäsi alas. Muurin päällä ei ollut piikkilankaa, vaan sellainen odotti vasta muurin toisella puolella. Häyrinen tunkeutui piikkilanka-aidan lävitse saamatta pahempia vammoja. Hänen lakkinsa löytyi myöhemmin roikkumasta aidasta.

Vartijat lähtivät ajamaan Häyristä takaa, mutta mies onnistui eksyttämään takaa-ajajat aamuyön pimeyden turvin. Pihalla näkyivät karkurin ja koirien kamppailun karneat merkit: veriroiskeita, housunriekaleita ja kokonainen paidanhiha. Kun vartijat menivät tarkastamaan Häyrisen sellin, he löysivät tämän sellitoverin Raution kuolleena.

Matka rikoksiin

Tuusulan pitäjän Jokelan kylässä asunut Martti Elis Häyrinen kasvatti rikosrekisterinsä näyttäväksi jo nuorena miehenä. Kun hän täytti 18 vuotta, viisi raastuvan- ja kihla-

kunnanoikeutta oli langettanut hänelle eripituisia tuomioita pääasiassa omaisuusrikoksista.

Köyhän, naimattoman yksinhuoltajaäidin lapsella ei ollut paljon vaihtoehtoja. Häyrinen kävi rippikoulun ja kansakoulun mutta joutui vastaamaan elatuksestaan jo 15-vuotiaana. Ensin Häyrinen oli töissä tiilitehtaalla ja myöhemmin kivityömiehenä. Voi olla, että ruumiillinen työ ei houkutellut pienikokoista nuorukaista.

Häyrinen pääsi lehtien otsikoihin jo parikymppisenä, kun hän varasti rikoskumppaninsa kanssa jättisaaliin Porvoosta lokakuussa 1925. Miesten mukaan lähti A. A. Alm Oy:n kultasepäntuotteita, kulta- ja hopeaesineitä noin 200 000 markan, nykyrahassa lähes 80 000 euron, arvosta.¹⁵

Häyrisen pakenemistaidot paljastuivat saman jutun yhteydessä. Poliisi pääsi nopeasti jättivarkauden tekijöiden jäljille, ja Häyrinen pidätettiin marraskuussa. Hänet vietiin Porvoon poliisiasemalle, missä hän ei ehtinyt vanhentua kuin muutaman vuorokauden. Hän pakeni asemalta ja varasti mennessään vanhan takin ja lakin sekä köyden. Porvoosta Häyrinen käveli noin 50 kilometrin matkan pikuteitä ja metsiä pitkin Keravalle. Siellä hän hyppäsi Helsingin-junaan ja varasteli seuraavina päivinä rahtitavaraa Helsingistä lähtevistä junista. Häyrinen jäi kiinni muutama päivän kuluttua aseman läheisyydessä mutta karkasi jo samana yönä Helsingin poliisilaitoksen etsivästä osastosta. Kyseinen osasto oli Helsingin rikospoliisin edeltäjä.

Kun Häyrinen saatiin viimein kiinni, oikeus tuomitsi hänet useiden vuosien vankeusrangaistukseen. Nyt Häyrisellä oli niin monta tuomiota, että hänet lähetettiin Kakkolaan. Sieltä hän yritti pakoon ensi kerran syyskuussa 1931. Neljä minuuttia kestänyt pakoyritys käynnistyi, kun hän oli

louhimassa Kakolanmäen kupeessa muiden vankien kanssa. Häyrisen tehtävänä oli sinä aamuna hoitaa sepelimitystä.

Vankiryhmä siirtyi vartijoiden kanssa syrjään, kun louhimispanos oli räjähtämässä. Rinteessä oli neljä kallionrikkolatausta sytytettyinä. Kun kaksi niistä laukesi, Häyrinen käytti tilaisuuden hyväkseen juoksemalla piikkilanka-aidalle ja kiipeämällä sen yli. Vartija Kustaa Moisio huomasi paon ensimmäisenä, puhalsi hälytyspilliä ja käski Häyristä pysähtymään. Kun Häyrinen jatkoi matkaansa, Moisio ampui häntä kohden kaksi kertaa osumatta. Myös vartija Aksel Nurmi kaivoi pistoolinsa esiin ja ampui pakenijaa kohti. Häyrinen suuntasi Turun keskustaan päin, joten hän joutui juoksemaan Lääninvankilan läheltä. Myöhemmin Häyrinen väitti, että ei kuullut laukauksia, sillä loput räjähdyspanokset laukesivat juuri samoilla hetkillä.

Lääninvankilan kohdalla Häyristä vastaan käveli vartija, jonka kanssa hän joutui painiin. Häyrinen repäisi itsensä irti ja jatkoi pakoa.

Juoksu ei jatkunut pitkään, sillä seuraavaksi karkuria vastaan käveli lääninvankilan talousvahtimestari. Tämä tempaisi aseensa esille ja ampui varoituslaukauksen. Siihen Häyrinen päätti pakonsa.

Häyrisen pakoyritys oli niin lyhykestoinen, että keskusvankilan johtokunta ei välittänyt asiaa rikostutkintaan. Vanki sai vankilan määräämän rangaistuksen: jalkaraudat, siirto alempaan vankiluokkaan sekä vedelle ja leivälle kahdeksaksi vuorokaudeksi.¹⁶

Häyrinen ei olisi saanut raastuvanoikeudessa rangaistusta vangin karkaamisesta, sillä rikosnimike *vangin karkaiminen* kriminalisoitiin vasta seuraavana vuonna eli 1932.

PAKOTARINOITA

SUOMEN PAHAMAINAISIMMASTA

VANKILASTA

Turun keskusvankilasta Kakolasta sekä sen vieressä Kakolanmäellä sijaitsevista lääninvankilasta ja vankimielisairaalaasta karkasi vuosikymmenten aikana satoja vankeja. 1930-luvulta alkaen Kakolaan säilöttiin maamme pakkolaitosvangit, yhteiskunnan mukaan kaikkein vaarallisimmat rikoksenuusijat.

Sadanviidenkymmenen vuoden varrella vankilasta yritettiin paeta mitä erikoisimmilla tavoilla. Vangit kaivoivat tunneleita, hankkivat valepukuja, salakuljettivat aseita ja suunnittelivat jopa kidnappavaansa arkkipiispan. Epätoivon sulleissä vapaudesta haaveilivat niin varkaat, ryöstäjät kuin murhaajatkin.

Kakolan karkurit tarjoaa kiehtovan näkökulman vankilapakoihin sekä niiden syihin ja motiiveihin. Se kertoo vapauden merkityksestä ja ihmisen tarpeesta valita oma kohtalonsa, olivatpa seuraukset mitkä tahansa.

TONI LEHTINEN on Helsingin Sanomien toimittaja, joka kirjoittaa muun muassa rikoksista ja historiasta. *Kakolan karkurit* on hänen esikoiskirjansa. KUVA: TONI LEHTINEN

www.tammi.fi

30.16

ISBN 978-952-04-6349-6